

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך טז, תשכ"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

והערצת "טהרתה", בלי כל סטייה מסגנונה. המדע הבלשני בימים ההם עמד בשלב ראשון של התפתחות, בלי מחקרים מבוססים. ועל כן מעוררת תפיסתו המופלאת תימהון של הערצה. גם תיאור ההתפתחות באמריקה מבושם בסם הנבואה. שימו לב להצעתו ליסד את אוצר המלים על הספרות של כל דרגות לשוננו לתקופותיהן ולהצעתו לשאילת מלים מלשונות שמיות, כדי שתהא קליטתן טבעית ומתמזגת יפה. אין לנו מן הימים ההם אף אוטופיה אחת כמותה.

עיטרתי את דברי אייזמן בשם "חזון", כי מהו חזון אם לא השתחררות מכבלי הרעיונות המקובלים בתקופה וחדירה לערפלי העתיד, ערפלים המתבהרים בדמיון הרואה למרחקי הזמנים?

ובשמחתנו על תחיית לשוננו אל נא נשכח את תולמי התפתחותה.

עוזי אורנן

דמותו הרצויה של מילון אנגלי-עברי

(המשך)

ג. תעתיק, ניקוד וענייני דקדוק

הכתיב האנגלי, כידוע, אינו כתיב פוניטי. אין אדם יכול ללמוד את אופן ההגייה של מלה אנגלית לפי צורתה הכתובה, אלא מלה מלה ומסורת ביטוייה. מעשה במהפכן רוסי, שימים רבים ישב בכלא ולמד שם אנגלית מתוך ספרים.

כשנמלט לבסוף מכלאו והגיע ללונדון, נתכבד לשאת דברים לפני קהל אנגלים, ואיש לא הבין אף מלה אחת מדבריו. בכך שונה האנגלית מהרבה שפות אחרות. איטלקית, למשל, יכול אתה ללמוד את חוקי הגייתה בדקות מעטות, ואחר כך תוכל לקרוא במבטא איטלקי נכון כל מלה איטלקית (גם אם לא תבין אף אחת מהן).

דובר עברית, הנתקל במלה אנגלית שאינה ידועה לו, אינו יודע, כיצד יבטא אותה, ובעיינו במילון האנגלי-עברי שבידו ראוי שימצא בו לא רק את פירוש המלה, אלא גם הוראות לביטוייה. מכלל זה יצא אדם, שכל קריאתו בספר אנגלי באה רק כדי להבין את תוכנו או כדי לתרגמו לעברית. אדם זה יכול להיות מעוניין בפירוש בלבד ולא במבטא. אף על פי כן חזקה על מתרגמים מעולים, ובייחוד מתרגמים של ספרות יפה, שיתנו דעתם גם לענייני מבטא. פעמים שהסופר מעלים בפסוקיו משחקי מלים, ויכול אתה לגלותם רק אם תשמע את המלים הגויות. חבל, אם הקורא את התרגום יאבד את החן המצוי במקור מחמת חוסר תשומת לבו של המתרגם לחן זה.

הגיית המלים ראוי שתימסר בכתב פוניטי מקובל, שהוא כתב לאטיני בתוספת כמה סימנים. כך, למשל, במילון האנגלי-עברי מאת חיים שכטר הובא הביטוי באותיות לאטיניות כמעט לאחר כל מלה אנגלית, ומי שמעיין במלה האנגלית הבלתי-ידועה לו, ידע מיד גם את מבטאה¹.

1. אמנם ראוי להעיר, שאין זה הכתב הפוניטי המקובל, וסבורני,

אלא שאם נועד המילון מלכתחילה בעיקרו לתלמידים צעירים, והמחבר רוצה לשוות לו אופי עממי יותר, יכול הוא לתת את מבטא המלה האנגלית בא"ב המרובע שלנו ובניקוד. אין הדבר פשוט כל כך, ובייחוד בתחום סימון התנועות, שבאנגלית מספרן גדול, כידוע, ממספר סימני הניקוד שלנו. ומה גם שאותם התלמידים הקוראים את המלה האנגלית באותיות עבריות מנוקדות, אין להניח, שפתאום יבחינו דווקא במלים זרות אלה בין קמץ לפתח, בין צירי לסגול, בין חולם חסר למלא וכדומה, שהרי במבטאנו היום אין אנו מבחינים בין המקבילות האלה. ההגייה באותיות עבריות ובניקוד בתוספת סימנים אחדים מובאת במילון של דאנבי וסגל ובמילון של ולדשטיין — גם בהוצאתו הראשונה וגם במהדורתו המחודשת.

אולם במילון אנגלי-עברי לדוברי אנגלית אין צורך בשום תעתיק פוניטי. הרי דובר האנגלית מחפש כאן רק את תרגומיהן העבריים של מלים אנגליות. ולא עוד, אלא שמסתבר, כי דובר אנגלית זה יחפש במילון האנגלי-עברי רק אותן המלים האנגליות המוכרות לו היטב לפני כן. הוא מכיר אותן ומכיר את הגייתן. ואם תעלה בדעתו מלה אנגלית, שאין הוא בטוח בהגייתה, לא במילון האנגלי-עברי יחפש לדעת, אין להגותה. מי שיתן במילון האנגלי-עברי הנועד

שלא תמיד הוא מוסר את מבטא המלים האנגליות בנאמנות הדרושה. גם אין המחבר מודיע, שהלך בעיקר בעקבות המבטא האמריקני, ולא הבריטי.

לדוברי אנגלית תעתיק פונית של המלים האנגליות, הרי הוא כמכניס תבן לעפריים.

ומה בדבר מבטא המלים העבריות? — שפתנו אינה כאנגלית, ויכול אתה לסכם את חוקי הקריאה שלה בקיצור נמרץ. מובן שבמילון אנגלי-עברי הנועד לדוברי עברית אין צורך להביא הסברים למבטא של העברית, אבל כשהמילון נועד לדוברי אנגלית, ראוי להביא הסברים כאלה. מאחר שחוקי הקריאה של העברית אין בהם אפילו יוצא מן הכלל אחד, אפשר להסתפק בהסבר קצר בתוך ההקדמה, אבל אם המילון נועד לתלמידים צעירים, מן הראוי לתת תעתיק פונית ליד כל מלה עברית, או לפחות ליד המלים העבריות שקריאתן אינה פשוטה. במקרה זה לא כדאי לאחוז בכתב הפונית הבין-לאומי, שבשביל דוברי אנגלית רבים הוא קשה ומסובך, אלא מוטב לבחור באחת השיטות המקובלות במילונאות האנגלית, שהן מבוססות על הרגלי הכתיב האנגליים.

כדאי לעיין כאן גם בשאלת הניקוד של המלים העבריות. ברור שדוברי אנגלית זקוקים לניקוד מלא של המלים העבריות במילונם, שהרי אין הם יודעים את השפה כהלכה, והניקוד המלא יבהיר להם בדיוק את צורתה ואת מבנה של המלה העברית החדשה להם. אמנם, מאחר שאין להניח, כי יכתבו מלה זו בניקודה, צריך מחבר המילון לתת גם הוראות ברורות, כיצד תיכתב המלה העברית בכתב לא-מנוקד. נראה לי, כי הפתרון המתאים ביותר לבעיה זו במילון אנגלי-עברי, הוא לתת במקומות רבים אותה מלה פעמיים: פעם כשהיא מנוקדת ופעם כשאין היא מנוקדת, אבל בעית הכתיבה

חסרת-הניקוד עשויה להיפתר גם בדרכים אחרות. יצויר, למשל, תעתיק פונולוגי באותיות לאטיניות במקום הצורה המנוקדת בצד המלה בכתיב בלתי מנוקד בלבד, ובהקדמה — סיכום קצר של „חוקי הקריאה“ לתעתיק הפונולוגי.

לעומת זאת יוכלו דוברים עברית על פי רוב להסתפק במלה בלתי-מנוקדת או מנוקדת ניקוד חלקי. המלה העברית ידועה ומופרת לדובר העברית המשתמש במילון, ודי לו להעיף בה מבט, ומיד יבין את פירוש המלה והאנגלית, והרי את זאת הוא מבקש. אכן אין להניח, שאפשר לוותר כליל על הניקוד גם במילון שנועד לדובר עברית. שהרי במילון ניתנת המלה כשהיא לבדה, ולא בתוך פסוק, והרבה מלים עבריות שונות זו מזו יש להן אותו כתיב, כשאין הן מנוקדות: למשל, חפץ = חפץ, חפץ; דבר = דבר, דבר; כיוון = כיוון, כיוון, כיוון; ביצה = ביצה, ביצה, וכדומה. אנו, הקוראים עברית, מצליחים לנחש, מה הוא המבטא שהתכוון לו הכותב, רק בסיוע הפסוק, שהמלים הללו נתונות בו. וגם כשפסוק שלם לפנינו, לא תמיד ננחש את כוונת הכותב. זוכר אני מודעת פרסומת של סרט, שכותרתה „אדם קטן קומה“. שם זה התמיהני מאוד, מפני שכוכב הסרט היה שחקן גבה-קומה! לבסוף נתברר לי שטעיתי, ושם הסרט הוא: „אדם קטן — קומה!“ גם במילון אנגלי-עברי לדוברים עברית ראוי אפוא, שהמלים העבריות שבו יידפסו בניקוד, אלא שדי לנו בניקוד חלקי.

עניין אחר, הנוגע למבטא, הוא סימונה של ההטעמה. כידוע, אין כמעט שום חוק המסדיר את מקומה של ההטעמה

במלים אנגליות, ועל כל פנים שום חוק אינו ניכר דרך קבע על פי המלה הכתובה, אלא מלה מלה וההטעמה המיוחדת לה. מובן, שאף עניין זה אינו בגדר בעיה לדובר האנגלית. חזקה עליו, שלפחות אותן המלים האנגליות, שהוא מבקש למצוא להן תרגום בעברית, מופרות לו יפה, ואין לו שום צורך בסימון ההברה המוטעמת בהן. לא כן דובר עברית: הוא מחפש במילון שבידו דווקא מלים אנגליות, שעדיין אין הוא מכיר אותן. כיצד יוכל הוא לדעת, איזו היא ההברה המוטעמת, אם אין המילון מציין זאת?

אף בתחום ההטעמה שונה הלשון העברית מן האנגלית. ההברה המוטעמת בעברית הרי היא נקבעת על פי חוקים קבועים ופשוטים, ואף מן הכתב — כשהמלה מנוקדת — ניכר מקום הטעם בנקל. ועל כן גם דוברי אנגלית יוכלו להסתפק בהוראות כלליות, שיינתנו בתוך דברי ההקדמה. בכל זאת דוברי אנגלית רבים ישמחו למצוא סימון להברה המוטעמת במלה העברית, שנתחדשה להם מתוך עיון במילון. ברור בכל אופן, שדי יהיה בסימון המלים שהטעמתן מלעיל, ובהקדמה ייאמר, כי כל מלה, שאין בה סימן מיוחד לטעם, הברתה האחרונה מוטעמת. אגב, זהו הנוהג גם בכמה מילונים עבריים, למשל, במילונו של אבן-שושן.

במילון אנגלי-עברי לדוברי עברית יש אפוא צורך בסימון ההטעמה במלים האנגליות, ואילו במילון אנגלי-עברי לדוברי אנגלית יש לסמן את ההטעמה במלים העבריות שהטעמתן מלעיל.

נשקול נא עתה את היוצאים מן הכלל, הצורות הלא-

סדירות. כידוע, באנגלית יש עשרות או מאות פעלים, שצורות הנטייה שלהם אינה כחוק, אלא פועל פועל וצורתו. הוא הדין בכמה שמות, שצורות הריבוי שלהם הן צורות מיוחדות. דובר עברית, הקורא ספר אנגלי, ומזדמנת לפניו מלה כגון kept, אפשר שלא יזהה אותה כצורת עבר של keep, ואז לתומו יפנה אל המילון כדי לחפש, מה פירושה של kept זה. ברור אפוא, שהמילון הנועד לדוברי עברית חייב להכיל את כל הצורות הלא-סדירות האנגליות, בשכל אחת מהן ניתנת במקומה לפי סדר הא"ב.

כלומר, מלה כמו kept צריכה להירשם במילון, שנועד לדוברי עברית, כערך מיוחד, במקומה הנכון לפי סדר הא"ב. מי שמחפש את פירושה, מן הראוי, שימצא שם את מבוקשו בקיצור, אבל מן ההכרח הוא להוסיף בערך kept גם "ראה keep" — "ראה", ולא v. (= vide), שהרי המילון הזה נועד לקוראים עבריים. ובערך keep צריך להביא את כל נטיותיו הלא-סדירות של פועל זה ולציין את תכונותיהן הדקדוקיות. שם גם המקום לפרוס את מלוא המשמעויות של פועל זה ולהביא את המקבילות העבריות כדרוש.

לעומת זאת דובר אנגלית לא יחפש במילון את הצורה kept, ואם ירצה להביע את המקבילה לה בעברית יחפש בערך keep. מכאן, שצורות לא-סדירות באנגלית אין בהן שום צורך במילון שנועד לדוברי אנגלית, ומי שיביאן במילון כזה הרי הוא כמדליק נר בצהריים.

הדעת נותנת, שכל פי העברית יש לנהוג בכיוון הפוך: שורשו של פועל, נטיות הפעלים, צורות הריבוי של השמות,

הערות על מין זכר או נקבה ועניינים כיוצא באלה במלים עבריות — אין בהם צורך לדובר עברית, שהרי אין הוא מבקש אלא את פירוש המלה האנגלית. לעומת זאת הערות מסוג זה חשובות בדרך כלל לדובר האנגלית. שהרי לעתים קרובות עליו לדעת את נטיית הפועל החדש בעיניו, את מינו של השם שלמד זה עתה, את צורת הריבוי שלו וכדומה. ויש מן הקוראים האנגליים, שיפיקו תועלת גם מידיעת שורשו של הפועל; אמנם ספק אם במילון עממי יש צורך בכך.

בין כך ובין כך, גם בעניין זה הבהל גדול יש בין מילון אנגלי-עברי שנועד לצורכיהם של דוברי עברית ובין מילון שנועד לדוברי אנגלית. כל גיסיון ליצור מילון אחד, שיהיה ראוי לשימושם של שני סוגי הקוראים, עשוי לנפח את המילון למעלה מן הראוי, ועם גידול נפחו אף יסתרביל במידה רבה, יתייקר והשימוש בו יהיה לא-נוח לקוראים.
(הסיום יבוא)

מ"מ

על "אוצר המלים והניבים" לצבי שארפשטיין

פרופ' צבי שארפשטיין, סופר, חוקר ומחנך, מראשי התנועה העברית ומוותיקי פעיליה בארצות-הברית של אמריקה, ידוע לקוראינו גם מדבריו, שפרסם על דפי "לשונונו לעם". ידוע לנו האיש רב הגוונים והפעולות, וידועות לנו דרכיו בלשון העברית, אשר מגמתן — עברית טובה,